

JOSEF UNGER

PROJEVY KŘEŠŤANSKÉHO A PŘEDKŘEŠŤANSKÉHO POHŘEBNÍHO RITU NA STŘEDOHRADIŠTNÍM POHŘEBIŠTI V DIVÁKÁCH, OKR. BŘECLAV

Na pohřebišti v Divákách se projevíly některé změny v pohřebním ritu vysvětlitelné postupnou christianizací venkovského obyvatelstva. Za projevy předkřesťanského pohřebního ritu na diváckém pohřebišti ve střední době hradištní lze považovat především stopy po hostinách, milodary v podobě celých zvířecích skeletů, vykuřování hrobů a hrob ženy pohřbené na okraji pohřebiště ve skrčené poloze.

raný středověk – střední doba hradištní – Velká Morava – pohřebiště – pohřební ritus – christianizace

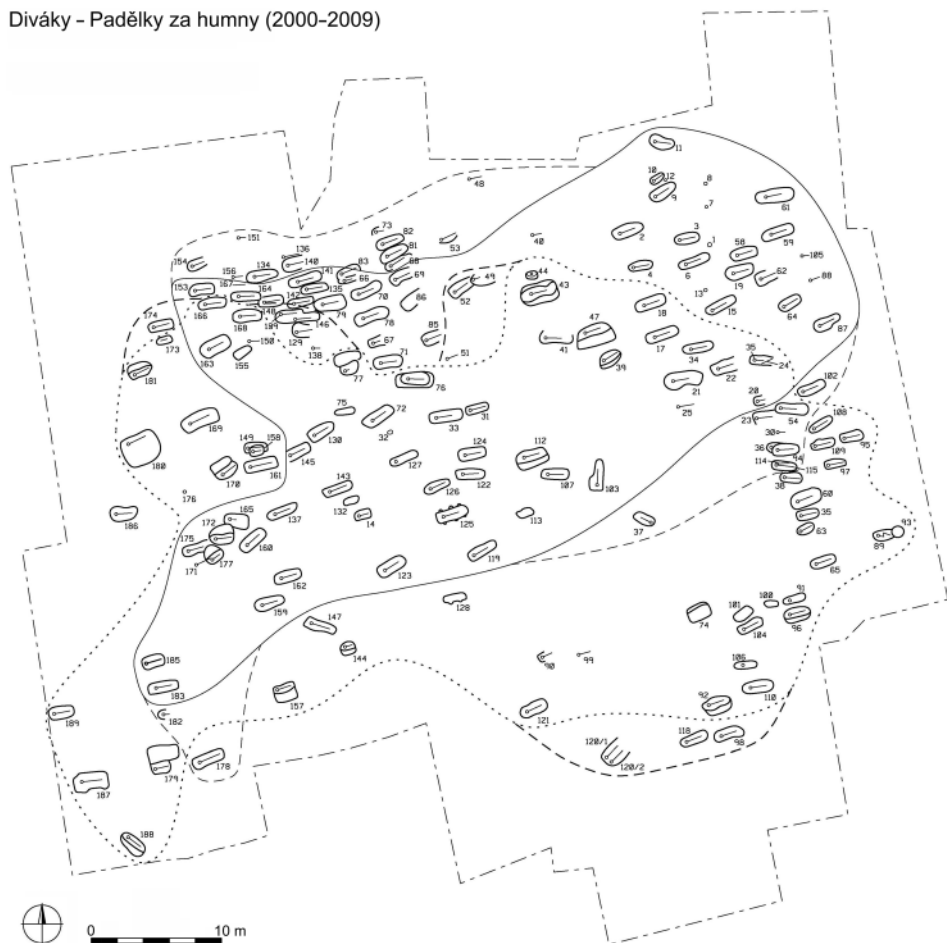
Displays of Christian and pre-Christian burial customs in a Middle Hillfort Period cemetery at Diváky, Břeclav District. In the cemetery at Diváky, some changes in burial rites occurred which were probably induced by the gradual Christianisation of the rural population. Among evidence of pre-Christian burial rites at the cemetery at Diváky during the Middle Hillfort Period (9th – mid-10 century) can be included the remains of funerary feasts, grave inclusions in the form of entire animal skeletons, the fumigation of graves, and a contracted female burial at the periphery of the cemetery.

Early Middle Ages – Middle Hillfort Period – Great Moravia – cemetery – burial rites – Christianisation

1. Úvod

Otázkami christianizace Slovanů a jejími projevy v pohřebním ritu se zabývala celá řada autorů (např. *Krumphanzlová 1971; 1990*) a hlavní výsledky do roku 2006 shrnul V. Podborský (*2006, 542–549*). Další archeologické výzkumy přinášejí potvrzení i doplnění jevů souvisejících s touto otázkou. V souvislosti s křesťanstvím některé prvky pohřebního ritu, konkrétně kremace, nebyly akceptovatelné vůbec. Jiné, jako přidávání milodarů v podobě jídla a pití, pohřbívání mimo

Diváky - Padělky za humny (2000-2009)

Obr. 1. Diváky, okr. Břeclav. Pohřebiště ze střední a mladší doby hradištní. Čerchované hranice zkoumané plochy, tečkovaně vymezeno středohradištní pohřebiště, plnou čarou vymezeno mladohradištní pohřebiště, čárkovaně možné přesahy středo- i mladohradištního pohřebiště. Hrob 89 s jámou 93 leží nejvýchodněji.

posvěcenou půdu u kostelů, vykuřování hrobů laiky nebo hostiny na pohřebištích, byly z pohřebního ritu postupně vytlačovány. Některé prvky, jako obolus mrtvých, byly církví v omezené míře akceptovány (nebo spíše trpěny) a vykuřování hrobů duchovním se stalo součástí rituálu. Také na pohřebišti v Divákách se projevily některé změny v pohřebním ritu vysvětlitelné postupnou christianizací venkovského obyvatelstva.

Od roku 2000 probíhá v Divákách v trati „Padělky za humny“, ve spolupráci Katedry (později Ústavu) antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity a Ústavu archeologické památkové péče v Brně, školní záchranný antro-

pologicko-archeologický výzkum. Podle rozložení a koncentrace hrobů se zdá, že byl stanoven severní, východní a jižní okraj pohřebiště, které pokračuje především jihozápadním směrem. Roku 2010 a 2011 byly však objeveny jen hroby datovatelné do střední doby hradištní, takže se zdá, že plocha pokrytá hroby datovatelnými do mladohradištního období byla prozkoumána celá (Unger 2012); výzkum středohradištní části pohřebiště nadále pokračuje.

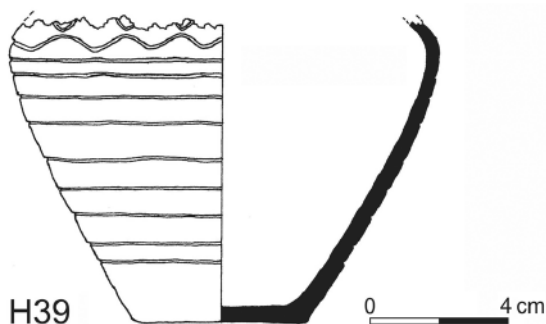
2. Středohradištní pohřebiště v Divákách (část prozkoumaná v letech 2000 až 2009)

Pohřebiště se nachází na nevýrazné ostrožně svažující se od JZZ k SSV v nadmořské výšce 253–260 m. Pokud vymezíme plochu středohradištního a mladohradištního pohřebiště, pak zjistíme, že plochy využívané v obou obdobích se z velké části překrývají, ale pohřebiště v 11. století se posunulo více k severu (obr. 1).

2.1. Hrobová jáma a způsob uložení mrtvého

Orientaci hrobů vůči světovým stranám byla věnována značná pozornost. Jak středohradištní, tak mladohradištní hroby vykazují podstatné shody v převažující orientaci lebkou k jihozápadu, což odpovídá orientaci hřebene ostrožny. Zdá se tedy, že jak ve středo-, tak i v mladohradištním období byly hroby orientovány v podstatě ve směru západ-východ s odchylkou způsobenou konfigurací terénu.

Půdorys hrobové jámy, pokud se jej podařilo určit, je nejčastěji obdélníkový, někdy se zaoblenými rohy. Méně častý je půdorys oválný, častý u dětských hrobů, případně lichoběžníkový. V některých případech se obdélníkový půdorys zalamuje, což je způsobeno patrně tím, že orientace hrobové jámy byla při hloubení pozměněna. Délka hrobové jámy zpravidla odpovídá délce těla pohřbeného a teprve délku nad 250 cm lze považovat za nadstandardní.

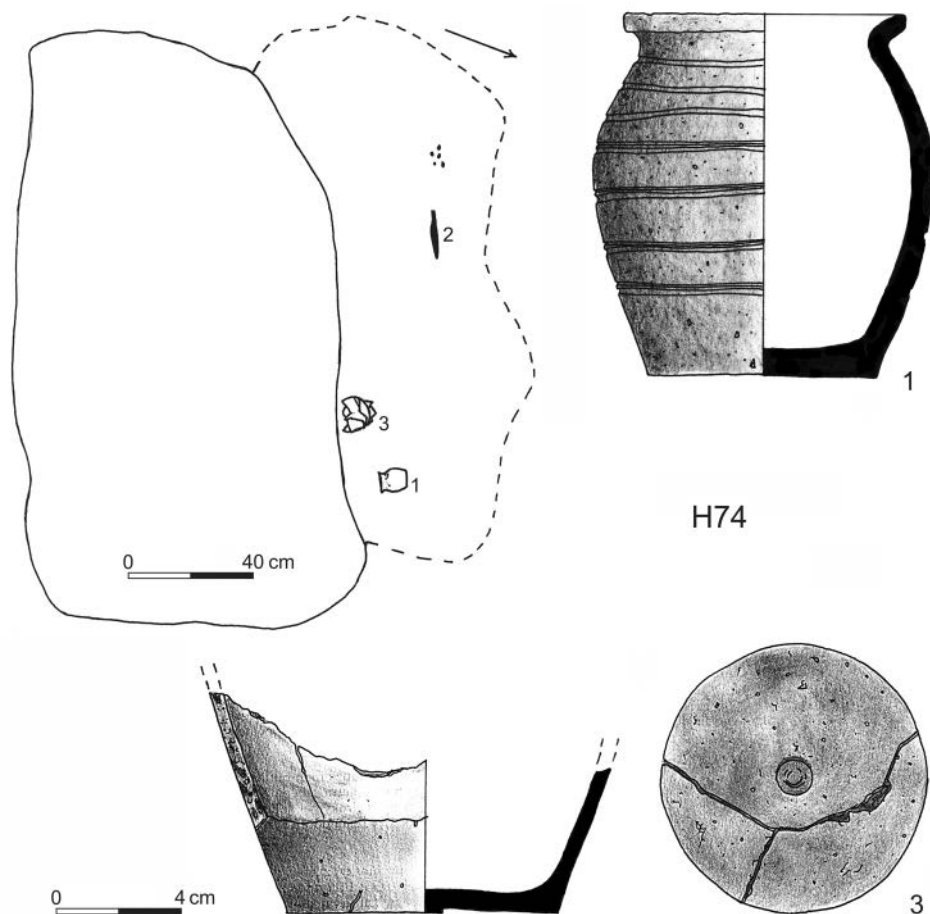

Obr. 2. Diváky, okr. Břeclav. Část nádoby z hrobu 39.

Hloubku hrobové jámy lze do jisté míry využít pro chronologické zařazení hrobu s tím, že do hloubky 50–100 cm zasahovaly jak středo-, tak i mladohradištní hroby, menší hloubku měly hroby mladohradištní a větší hloubku hroby středohradištní. Na zkoumané ploše byly zachyceny středohradištní hroby s výklenkem v delší straně hrobové jámy, čili podmolového typu (H 39, 44, 47, 74, 77, 96, 112, 144, 157, 170, 172, 177, 179, 181, 188). U čtyř hrobů (H 96, 157, 170, 177) byly nalezeny zbytky dřeva, resp. desky, která uzavírala výklenek vůči výkopové šachtě. Ve třech hrobech (H 74, 144, 188) se našly kameny, které měly patrně stabilizovat dřevěnou desku uzavírající výklenek. Hroby s výklenkem měly především co nejjednodušším způsobem vytvořit dutý prostor pro uložení těla zemřelého, k čemuž bylo zapotřebí jen práce s vyhloubením výklenku do stěny vykopané šachty a dřevěné fošny. Jednalo se o způsob mnohem méně náročný než vydřevení hrobové komory, zhotovení rakve či překrytí pohřbu vodorovnými deskami, i když v některých případech je doloženo vložení rakve do výklenku.

V některých hrobových jamách (H 43, 121, 174) byl zaznamenán schůdek široký 10–80 cm ve výšce 30–70 cm od dna. Domníváme se, že schůdky sloužily ve střední době hradištní na mnoha pohřebištích pro položení dřevěné konstrukce nad hrobem, tím umožnily uložení těla zemřelého v dutém prostoru. Ve čtyřech případech (H 125, 128, 147, 169) byly pozorovány ve stěnách hrobové jámy kapsy pro uložení trámů zajišťujících konstrukci, která ve střední době hradištní umožňovala pohřbívání do dutého prostoru. Podobný účel měly i kůly držící dřevěné obložení stěn (H 187). Úpravy hrobových jam s použitím dřeva, ať již se jedná o výklenkové hroby, schůdky, kapsy a kůly nebo hrobovou komoru, jsou charakteristické pro pohřbívání ve střední době hradištní a v mladohradištní fázi pohřebiště se již nevyskytují.

Důležitou otázkou související se způsobem pohřbívání je, zda zemřelí byli v hrobu přímo zasypani zeminou nebo byli pohřbeni v dutém prostoru, ať se již jedná o rakev, hrobovou komoru či výklenek. Pokud při archeologickém výzkumu jsou stopy dřevěných konstrukcí zachyceny, je to pravděpodobné, ale složení půdy či jiné okolnosti mohly způsobit úplné vymizení dřeva. Ukázalo se však, že tafonomické procesy, provázející rozpad čili disartikulaci těla po pohřbu, probíhají jinak v dutém prostoru a jinak při zasypaní těla zeminou (Černý 1995; Sládek – Kavánová 2003; Dočkalová 2004; Prokeš 2007). Studie R. Přichystalové (2008), provedená na pohřebišti jižního předhradí Pohanska u Břeclavi, prokázala, že tyto procesy je možno studovat i dodatečně na kvalitní dokumentaci. Uložení zemřelého do primárně dutého prostoru na pohřebišti Diváky – Padělky za humny bylo hodnoceno na základě kresebné i fotografické dokumentace podle indicíí v oblasti lebky (odpojení mandibuly od maxily a výrazná dislokace), v oblasti pánve (pánev rozevřená nad kostmi horních končetin a otočení femurů facies medialis nahoru) a v oblasti kolen (dislokace patel). Dále byly sledovány animální dislokace (stopy po přítomnosti hlodavců v hrobu), přítomnost dřevěných prvků a výklenkové hroby, které jsou považovány za indicie pohřbu v primárně dutém prostoru. Z tohoto hlediska a podle intenzity znaku bylo možno na části diváckého pohřebiště prozkoumané do roku 2009 hodnotit 113 hrobů ze střední a mladší doby hradištní, přičemž velmi pravděpodobně bylo pohřbeno v primár-

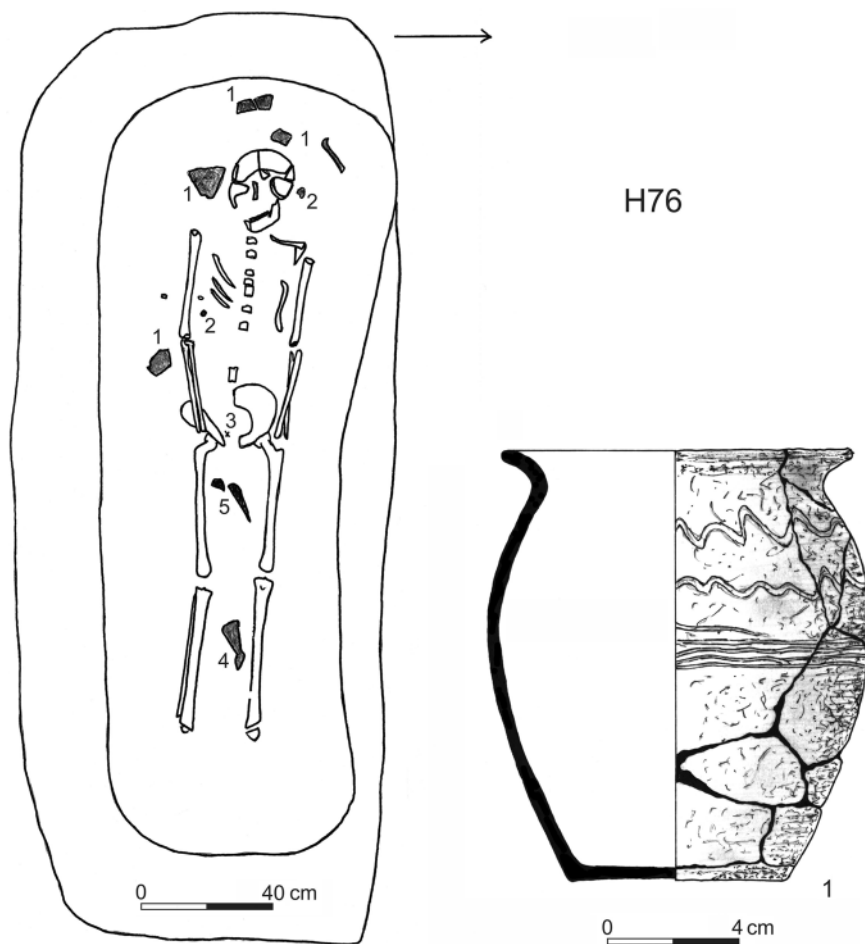

Obr. 3. Diváky, okr. Břeclav. Hrob 74.

ně dutém prostoru 58 jedinců, u 54 jedinců je to nejisté, ale ne vyloučené, a jeden jedinec byl po pohřbu určitě zasypán. Celkem se zdá, že pohřbívání do primárně dutého prostoru, ať již se jednalo o hrobové komory či rakve, bylo ve střední i mladší době hradištní obvyklé. Většinou se zřejmě jednalo o dřevěné rakve, jejichž desky byly spojovány bez použití hřebů.

Do hrobu byli zemřelí ukládáni naznak v natažené poloze, zpravidla s horními končetinami podél těla a hlavou přibližně k západu. Jak u stredo-, tak u mladohradištních hrobů se vyskytla pravá či levá nebo obě horní končetiny směřující do pánve. Objevila se i kostra s mírně pokrčenou dolní končetinou. Na diváckém pohřebišti byly prozkoumány jen tři hroby, které se výrazněji odlišují od převládajícího pohřebního ritu.

Celá řada hrobů vykazovala stopy po dislokaci kostí, což mohlo být způsobeno u mělkých hrobů orbou a u dalších hrobů různými hlodavci. Žádný ze zkoumaných

Obr. 4. Diváky, okr. Břeclav. Hrob 76.

hrobů neměl zřetelné stopy po zásahu na kostře, který by bylo možno jednoznačně interpretovat jako protivampyrické opatření či vykradení hrobu.

2.2. Hrobový inventář

Celkem bez problémů lze hroby podle inventáře a archeologické periodizace rozdělit na hroby středohradištní a mladohradištní. K středohradištnímu inventáři patří náušnice a korálky nalezené v hrobech žen i dětí, patrně děvčat. Ze skleněného gombíku z hrobu 187, v němž byla pohřbena žena zemřelá ve věku 30–50 let, se dochovala jen polovina. Fragменты opaskových přezek se našly v páněvní

oblasti tří hrobů (H 18, 98, 163). Na diváckém pohřebišti byla nalezena jen jedna sekera, a to vně levého bérce (H 35). Zvláštní pozornost byla věnována ostruhám z hrobu 163, a to v souvislosti s rekonstrukcí jejich výroby a upevnění k obuvi (*Unger 2010*). Šipky se našly ve dvou hrobech (H 43, 60). Keramické nádoby bývají obvyklou součástí hrobové výbavy především na venkovských pohřebištích. Menší zlomky nádob, nacházené v zásypu hrobových jam, jsou zřejmě dokladem rituální činnosti na povrchu pohřebiště a do zásypu se dostaly až druhotně. Spodní části neúplných nádob souvisely patrně s vykuřováním hrobu, jak o tom někdy svědčí i stopy po přepálení a kousky zuhelnatělého dřeva (H 39, 74, 76, 89, 144). Nádoby byly zdobeny vodorovnými rýhami a jednoduchými, výjimečně i několikanásobnými vlnicemi a řadami vrypů. Na dně v některých případech byly značka. Svým charakterem nádoby z diváckého pohřebiště odpovídají ručně vyráběné středohradištní keramice z venkovského prostředí. K běžným nálezům patří železné nože v různém stupni zachovalosti, vzácně se nachází i srp, ocílka, nebo přeslen. V několika středohradištních hrobech žen a mladších jedinců, patrně dívek (H 36, 55, 91, 108, 144, 158, 180), se našly skořápky vajec.

3. Projevy předkřesťanského pohřebního ritu

3.1. Popisy hrobových celků

Hrob 39

Hrob s výklenkem v severní delší stěně měl hrobovou jámu obdélníkového půdorysu (délka 130 cm, šířka u dna 100–110 cm) s hloubkou od povrchu 120 cm (vzhledem k nutnosti urychleně hrob vyzvednout nebyl kresebně dokumentován). Na dně se nacházela vrstva kakaově hnědé hlíny. V zásypu byly zlomky uhlíků, keramiky, mazanice, bronzový plíšek a rohovcový úštěp. V místech hrudi a pánve se našly zbytky zuhelnatělých dřev. Kostra v natažené poloze byla špatně zachována; orientace Z-V (azimut 260°). Vedle pravé části trupu ležely fragmenty nádoby (1). Kosterní pozůstatky dítěte, ve věku 6–10 let (stupeň prožezání zubů; určila E. Drozdová). Nálezy: 1. Část stěny a dna nádoby, barva hnědočerná, na vnější straně výzdoba sestávající z vodorovných žlábků a jednoduché vlnice, průměr dna 100 mm (obr. 2).

Hrob 74

Hrobová jáma obdélníkového půdorysu, která se rýsovala na ploše 200 × 110 cm. V hloubce 140 cm na severozápadní straně byl výklenek zabíhající 61 cm severně, jehož dno bylo v hloubce asi 150 cm. Před výklenkem v západní části hrobu byly nalezeny dva velké kameny. Z kostry zachováno několik zubů a nepatrné zlomky kostí. Orientace JZZ-SVV (azimut 255°). V zásypu nalezeny uhlíky a zlomky keramiky z doby hradištní. V předpokládané oblasti levé horní končetiny nalezeny zlomky železného nože (2) a ve východní části výklenku dvě nádoby: jedna neúplná (3), druhá neporušená (1). Kosterní pozůstatky dítěte, zachovaly se jen zuby a několik drobných zlomků kostí; pohlaví neurčeno, věk 4–4,5 roku (podle stupně prožezání mléčného chrupu; určila E. Drozdová). Nálezy: 1. Hrnek, barva šedočerná, okraj vně vyhnutý a válcovitě seříznutý. Na výduti zdvojené rýhy, výška 115 mm, průměr okraje 90 mm, průměr dna 75 mm (obr. 3: 1). 2. Vzájemně nespojitelné fragmenty pravděpodobně železného nože. 3. Dno s částí stěny hrnce, barva hnědobéžová. Na vnitřní straně dna výrazné cihlově červené stopy druhotného přepálení. Uprostřed vnější strany dna plastický kruhový výstupek o průměru 15 mm a výšce 1–2 mm, průměr dna 125 mm (obr. 3: 3).

Hrob 76

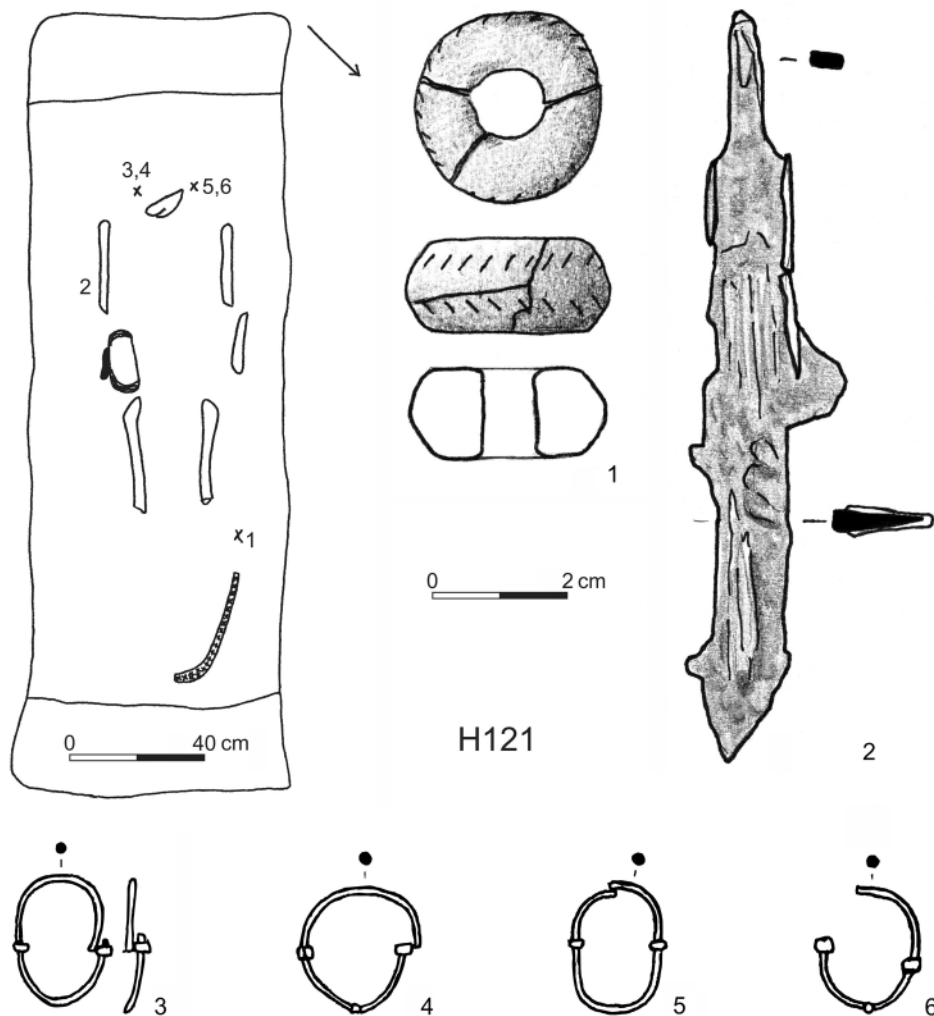
Hrobová jáma obdélníkového půdorysu o rozměrech 265 × 125 cm, hloubka od povrchu 170 cm (obr. 4). Kostra ležela na zádech, levá horní končetina podél těla, pravá směřuje mírně do pánve, dolní končetiny nataženy, lebka na pravém spánku. Orientace Z-V (azimut 270°). V zásypu se nacházely zlomky keramiky a nízko pod začistišenou úrovní amorfní železný předmět. V hloubce 105 cm zbytky dřeva. Za lebkou a po její pravé straně zlomky keramiky (1) v nestejných hloubkách. Pod lebkou zlomek dna nádoby s uhlíky (2; podle určení M. Martinkové a M. Čermáka jde o blíže nespecifikovaný listnáč). Ze zlomků keramiky bylo možno rekonstruovat nádobu (1). Nad pánví dva rohovcové úštěpy (3). Mezi tibiemi zvířecí kost (4). Mezi femury a pod pánví zlomky železného předmětu s bronzovými nýtky, snad nože (5). Kosterní pozůstatky velmi robustního muže (podle morfologie pánve), věk nelze určit, výška postavy byla vypočítána na 181,6 ± 4,15 cm (určila E. Drozdová). Nálezy: 1. Rekonstruovaný hrnek, barva šedočerná, okraj vně vyhnutý a zaoblený. Na plecích dva pásy dvojnásobné vlnice a na největší výdutí vodorovné rýhy. Na dně nevýrazná okrouhlá vkleslina o průměru 13 mm; výška 140 mm, průměr okraje 105 mm, průměr dna 70 mm (obr. 4: 1). 2. Zlomky nekompletní nádoby se stopami druhotného přepálení. 3. Jeden úštěp a dva úlomky rohovce. 4. Dálší část patří kosti skotu. Tele bylo mladší než 15 měsíců (určila M. Nývltová Fišáková). 5. Fragmenty nože (?) se symetricky odsazeným řapem. Mezi zlomky izolovaně dva bronzové nýtky (?) o průměru 5 mm. Nůž byl rozlomený na dva kusy. Na řapu byly nalezeny zbytky dřeva rukojeti, nad ním zbytky tmavší hmoty, která je přítomna i na čepeli, pravděpodobně jde o zbytky usně. Dále nalezen zlomek představující kombinaci železa a kovu s obsahem mědi (měď, bronz?). Na jednom fragmentu jsou dvě bronzová kolečka (vnější průměr okolo 6 mm), připravená svým středem nýtkem k celku (pravděpodobně kožený předmět prostoupený oxidy železa). Na jiném zlomku je patrný nýtek o průměru okolo 2 mm. Kolečka byla zaznamenána minimálně čtyři. Ve fragmentech jsou patrné zbytky železného plíšku a koženého předmětu, ke kterému byly pravděpodobně kroužky nýtky připraveny (popsal M. Králík).

Hrob 121

Hrobová jáma obdélníkového půdorysu o rozměrech 190 × 68 cm, hloubka od povrchu 170 cm (obr. 5). Na obou koncích hrobové jámy 50 cm nad dnem 30 cm široký schůdek. Objeveny zbytky dřevěné konstrukce. Silně strávená kostra ležela v natažené poloze s horními končetinami podél těla a dolními nataženými. U lebečních kostí a během preparace kostry též pod nimi byly nalezeny uhlíky (podle posudku V. Krpeše se jedná pravděpodobně o dřevo dubu). Orientace JZ-SV (azimut 225°). Vně levé dolní končetiny nalezen přeslen (1), vně pravé kosti ramenní železný nůž (2), u lebky čtyři náušnice (3–6). Kosterní pozůstatky ženy (metrika humeru a femuru) ve věku 20–24 let (podle stupně obrusu zubů; určila E. Drozdová), výška postavy nebyla vypočítána. Nálezy: 1. Přeslen z vápnitého jílovce (určil A. Přichystal) kruhového průřezu s vrypem na horní i dolní straně, průměr 28 mm (obr. 5: 1). 2. Železný nůž s oboustranně odsazeným řapem a oboustranně skosenou špicí, délka 110 mm (obr. 5: 2). Na noži nalezeny relikt dřeva (popsal M. Králík). 3. Bronzová náušnice s protilehlými uzlíky na oblouku, průměr 12–18 mm (obr. 5: 3). 4. Bronzová náušnice s protilehlými uzlíky na oblouku a stopami po odpadlém závěsku, průměr 18 mm (obr. 5: 4). 5. Bronzová náušnice s protilehlými uzlíky na oblouku, průměr 13–17 mm (obr. 5: 5). 6. Bronzová náušnice s protilehlými uzlíky na oblouku a stopami po odpadlém závěsku, průměr 15–17 mm (obr. 5: 6). Na povrchu byly nalezeny otisky puparí hmyzu (min. 2 ks) a relikt textilu z živočišných vláken (popsal M. Králík).

Hrob 144

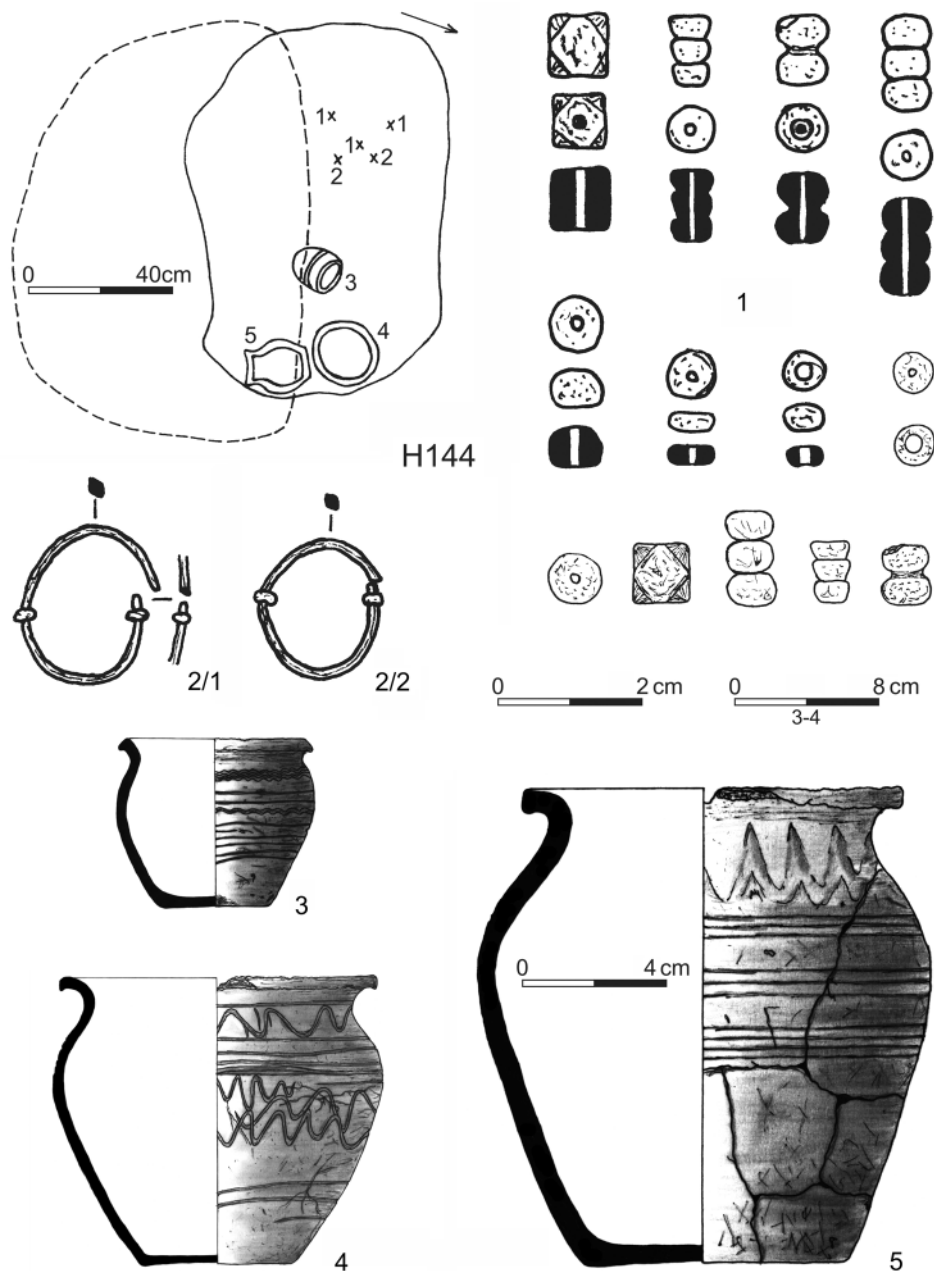
Hrobová jáma měla na povrchu oválný půdorys o rozměrech 110 × 78 cm a hloubku 60 cm. Na severozápadní straně výklenek, který byl oproti dnu šachty o 38 cm hlubší. V zásypu nalezen v západní části plochý kámen a pod ním zbytky skořápky, dále v zásypu nalezeny zlomky pravěké a hradištní keramiky. Kostra nenalezena, podle rozměrů hrobové jámy se mohlo jednat o hrob dítěte, max. délka předpokládaného skeletu 60 cm, orientace JZ-SV. V západní části hrobové jámy, v místě pod plochým kamenem ze zásypu, nalezeno 27 skleněných korálků (1) a dvě bronzové náušnice

Obr. 5. Diváky, okr. Břeclav. Hrob 121.

(2). Ve východní části hrobové jámy nalezeny tři nádoby (3–5). Kosterní pozůstatky se nedochovaly, ale na základě terénní situace by se mohlo jednat o dětský hrob. Nálezy: 1. Patnáct skleněných kotoučkovitých až bochníčkovitých korálek tmavomodré barvy o prům. 2–6 mm. Skleněný kotoučkovitý korálek světlemodré barvy o prům. 5 mm. Dva skleněné kotoučkovité až bochníčkovité korálky žluté barvy o prům. 3 a 5 mm. Kotoučkovitý korálek bíložluté barvy o prům. 4 mm. Skleněný příčně členěný korálek s pěti segmenty tmavomodré barvy, dk. 13 mm. Tři skleněné příčně členěné korálky se třemi segmenty modrozelené barvy, dk. 9 mm. Dva skleněné příčně členěné korálky se dvěma segmenty modrozelené barvy, dk. 5 a 7 mm. Skleněný příčně členěný korálek se dvěma segmenty zlatavě opalizující barvy, dk. 8 mm. Skleněný hraněný korálek ve tvaru krychle se šikmo seříznutými rohy o délce strany 7 mm (obr. 6: 1). 2. Bronzová náušnice s protilehlými uzlíky na oblouku, prům. 15–22 mm (obr. 6: 2/1). Bronzová náušnice s protilehlými uzlíky na oblouku, prům. 16–18 mm (obr. 6: 2/2). 3. Hrnek černohnědé barvy s vně vyhnutým a ovalovým okrajem.

Na plecích několikanásobná vlnice, na největší výduti dvě vodorovné rýhy a pod nimi jednoduchá vlnice a pod ní rýhy; výška 90 mm, průměr okraje 100 mm, průměr dna 60 mm (obr. 6: 3). 4. Hrnek hnědošedé barvy s válcovitě seříznutým okrajem. Pod okrajem strmá vlnice, na plecích vodorovné rýhy, pod nimi dvě jednoduché nepravidelné vlnice a pod nimi tři rýhy; výška 160 mm, průměr

Obr. 6. Diváky, okr. Břeclav. Hrob 144.

okraje 180 mm, průměr dna 90 mm (obr. 6: 4). 5. Polovina hrnku hnědošedé barvy se seříznutým okrajem. Na podhrdlí dvě jednoduché vlnice a na výduti rýhy; výška 140 mm, průměr dna 85 mm (obr. 6: 5). Při vybírání obsahu nádoby bylo zjištěno, že u dna se nachází černá vrstva s uhlíky.

Hrob 89 a jáma 93

Z pohřebního ritu se výrazně vymyká hrob 89 (*Mořkovský 2009, 73–76*) na jihovýchodním okraji pohřebiště s hrobovou jámou obdélníkového půdorysu o rozměrech 140 × 70 cm a hloubkou od současného povrchu 70 cm (orientace JZZ-SVV, azimut 242°). Ve východní části této hrobové jámy se nachází jáma kruhového půdorysu (93). Kostra ležela v poloze na zádech, dolní končetiny skrčeny ve vertikální poloze tak, že respektují hranici objektu 93. Levá i pravá horní končetina ležela podél těla. Vpravo u lebky ležel železný nůž (1) a u pánve část dna nádoby (2). U západního okraje hrobové jámy se našlo ztrouchnivělé dřevo. Při zpracování kosterního materiálu byla v lebce nalezena bronzová náušnice (3). Nálezy: 1. Nůž s odsazeným řapem a odlomenou špicí, dochovaná délka 110 mm (obr. 7: 1) a další zlomek. Na noži byla nalezena pravděpodobná rezidua dřeva, struktura dřeva však není povrchově dobře viditelná. Druhý železný zlomek nepatří k noži, může jít např. o odlomený řap jiného nože, ale podle charakteru koroze lomu nejde o lom recentní, nýbrž dávný. Je totiž oblý a obsahuje neporušené krystaly korozních produktů. Na předmětu byly rovněž nalezeny pravděpodobné relikty dřeva (popsal M. Králík). 2. Část dna a výdutě nádoby hnědošedé barvy s vodorovnými rýhami ve spodní části, průměr dna 100 mm (obr. 7: 2). 3. Bronzová náušnice s jedním uzlíkem, průměr 11 mm (obr. 7: 3).

Kosterní pozůstatky podle morfologie lebky patřily ženě zemřelé ve věku 24–30 let (podle stupně obrusu zubů); výšku postavy nebylo možno vypočítat. Na kostě nejsou žádné patologické změny, jen na levé straně dolní čelisti je zubní kaz, kterým byly zničeny dva zuby – P2 a M1 (určila E. Drozdová).

K hrobu 89 se na východní straně přimyká jáma 93 kruhového půdorysu o průměru 105 cm a kotlovitého tvaru o objemu 470 cm³ (spočítal T. Zeman). Zahlubuje se o 90 cm níže proti dnu hrobu a byla zasypána výrazně černou humusovitou hlinou. V horní části zásypu se našla v neanatomické poloze téměř úplná kostra ovce nebo kozy staré 1,5–2 roky (určila M. Nývltová Fišáková) a v zásypu ojedinělé zlomky pravěké keramiky.

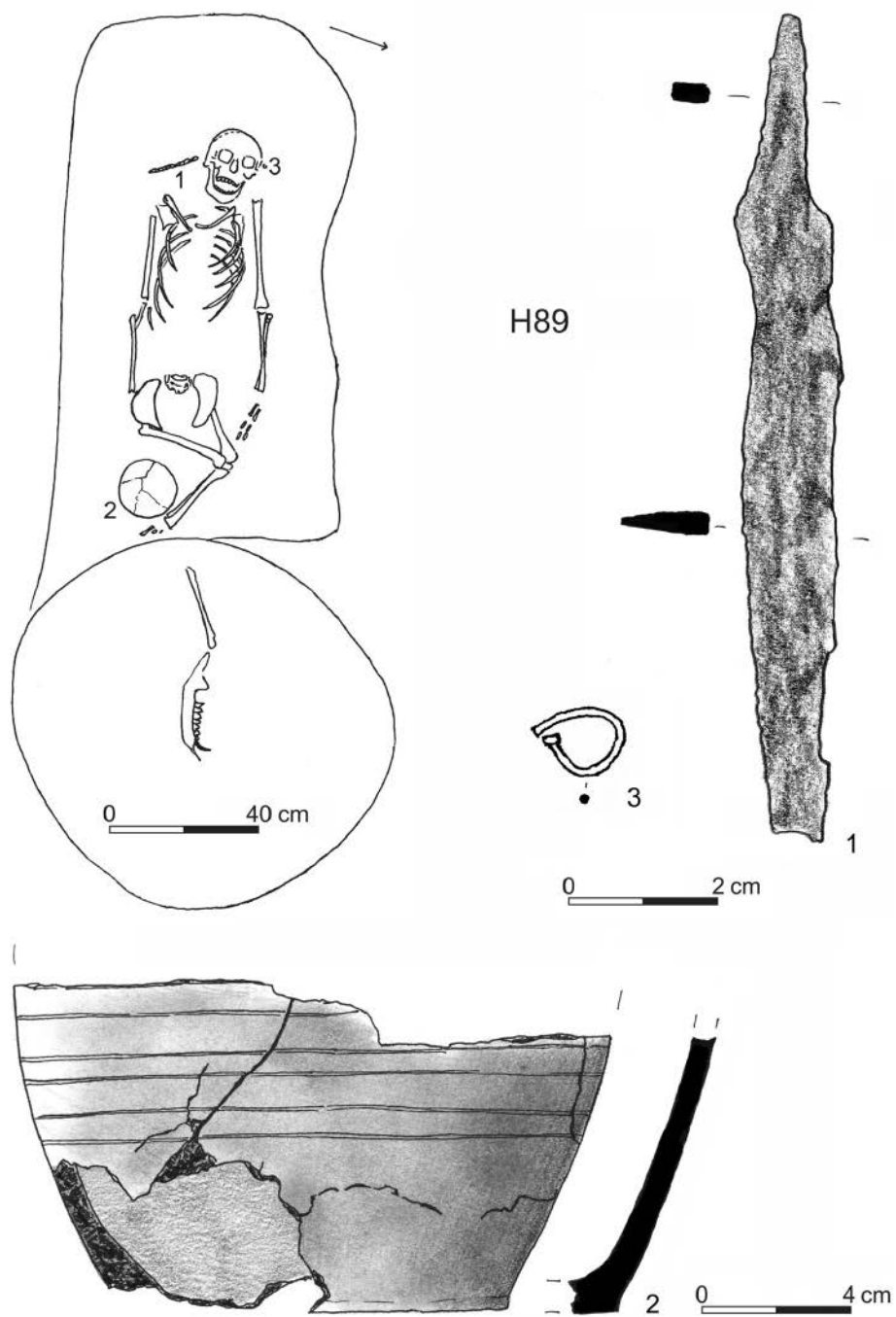
Inventář (keramika, náušnice) datují hrob do střední doby hradištní (9. – počátek 10. století) a do téže doby patří i jáma s kostrou zvířete, která je součástí hrobu. Nic na tom nemění několik zlomků pravěké keramiky, patrně z mladší doby bronzové, souvisejících se starším pohřebištěm na tomto místě.

3.2. Projevy předkřesťanského pohřebního ritu v širších souvislostech

Za projevy předkřesťanského pohřebního ritu na diváckém pohřebišti ve střední době hradištní můžeme považovat především stopy po hostinách, milodary v podobě celých zvířecích skeletů, vykuřování hrobů a hrob ženy pohřbené na okraji pohřebiště ve skrčené poloze.

Zlomky nádob středohradištního stáří nalezené v mnoha hrobech svědčí patrně o hostinách souvisejících s pohřbem nebo i po pohřbu nad hroby zemřelých. Stejného původu mohou být i zvířecí kosti z hrobu 90 a 161. Uhlíky mohou souviset s vykuřováním hrobů nebo také s pohřebními hostinami. Vykuřování hrobů se projevuje nálezy uhlíků pod skeletem a také neúplnými nádobami, v některých případech i se stopami žáru. V některých případech se v této souvislosti hovoří dokonce o vykuřovadlech (*Marešová 1983, 49*).

Ve středohradištních hrobech se nezdá, že by se nacházely kosti kurů, vepřů, koz, ovcí, krav, koní a psů, přičemž nejčastější jsou kosti kurů, kterým se asi přičítal

Obr. 7. Diváky, okr. Břeclav. Hrob 89 s jámou 93.

hlubší význam. Kostí v zásypech hrobových jam se považují za pozůstatky pohřební hostiny (*Dostál 1966, 28*), ale jindy se jedná o milodary projevující se jako celé skelety¹.

Pohřeb ženy (H 89) je výjimečný jednak polohou na okraji pohřebiště, skrčenou polohou dolních končetin a návazností na jámu s kostrou zvířete. Hroby vykazující v pohřebním ritu určité anomálie v uložení těla bývají často situovány právě na okraj pohřebiště (*Galuška 2004; Krumphanzlová 1961, 544; Staňa 2006; 34; Klanica 2006, 57–187*). Silně skrčená poloha těla pohřbeného se běžně považuje za anomálii svědčící o zvláštním postavení člověka ve společnosti. Pokrčením dolních končetin se sledovalo znefunkčnění v aktivním pohybu, které mohlo být umocněno svázáním. Předpokládá se, že se mohlo jednat o čaroděje a kouzelníky, před jejichž návratem se komunita musela chránit (*Hanuliak 2004, 104–111*). Jáma o průměru 100 cm a hloubce 90 cm, která byla objevena v hrobu 89 na pohřebišti v Divákách, je výjimkou, stejně jako téměř úplný skelet ovce nebo kozy, uložený v neanatomické poloze na povrchu této jámy.

Mnoho analogií k hrobu ženy na pohřebišti v Divákách najdeme na pohřebišti u Velkých Bílovic (*Měřínský 1984; 1985*). Na severním okraji tohoto pohřebiště se po skrývce povrchové vrstvy rýsoval obdélníkový půdorys o rozměrech 160 × 65–45 cm, vypadající jako hrobová jáma orientovaná ve směru JZ-SV. V jihozápadní části byla zahlobena jáma nebo spíše šachta, v podstatě oválného půdorysu, která se rozšiřovala směrem ke dnu, ležícímu v hloubce asi 3 m. V hloubce 210 cm, na povrchu černé humusovité vrstvy, se našla kostra lidského jedince neurčeného pohlaví ve skrčené poloze, zemřelého ve věku 16–18 let, který měl defekt v podobě srostlice předních řezáků s nadpočetnými zuby. Hlouběji, stále ještě v černé humusovité vrstvě, leželo 79 kostí ovce domácí. Ještě hlouběji nad kotlovitým dnem byl šedý hlinitopísčítý zásyp přerušen dvěma černými humusovitými čookami. Vzhledem k tomu, že nebyl pozorován stratigrafický vztah mezi obdélníkovou jámou pod povrchem a šachtou, lze situaci interpretovat tak, že – podobně jako v Divákách – byla část hrobu využita k zahlobení jámy, lépe řečeno šachty, která však ve Velkých Bílovicích dosáhla mnohem větší hloubky. Po částečném zasypaní jámy se do asi 50 cm mocné černé humusovité vrstvy dostaly kosti ovce, konzumované při pohřebních obřadech, a na povrch této vrstvy bylo uloženo nebo vhozeno tělo zemřelého mladého jedince. Výše pak byla jáma zasypana hnědou humusovitou hlínou s mezivrstvami žlutého písku. Přes rozdíly jsou podobnosti s pohřbem ženy v Divákách zřejmé. V obou případech se jednalo o nepříliš staré jedince, do jisté míry vydělené ze společnosti, při jejichž pohřbu na okraji pohřebiště byla vyhloubena jáma a byla konzumována ovce nebo koza. Rozdíl je nejen v hloubce jámy, ale také v uložení těla, které v Divákách má rysy určité piety, kdežto ve Velkých Bílovicích bylo jen vhozeno do jámy bez jakýchkoliv doprovodných předmětů. Na kostře ženy pohřbené v Divákách sice nebyly zjištěny anomálie, které by byly příčinou jejího zvláštního postavení ve společ-

¹ Např. Prušánky 1, hr. 217 a 580 (*Klanica 2006, 154, 183*, řez D-C na obr. na s. 182 je stranově obrácen); srov. *Rejholcová 1995, 17*.

nosti, ale patrně to byly nějaké fyzické či duševní vlastnosti, které ji zařadily mezi nebezpečné zemřelé, při jejichž pohřbu bylo nutné uplatnit zvláštní opatření.

I když vypovídací možnosti archeologicky odkryté situace poskytují jen omezené možnosti interpretace, přesto mnohé naznačují a umožňují určitý vhled do duchovního života lidí v minulosti. Je pravděpodobné, že další nálezy ještě upřesní naše znalosti v tomto směru.

3. Mladohradištní pohřebiště a situace po zániku Velkomoravské říše

Hroby mladohradištní fáze pohřebiště bylo možno identifikovat především podle inventáře obsahujícího mince z 11. století a esovitě záušnice (Unger 2012).

Na základě současného stavu poznání nalezišť v povodí Harasky a především s ohledem na poznatky z širšího území jižní Moravy se můžeme pokusit o představení názoru na osídlení v době hradištní. Slovanské obyvatelstvo osídlilo tato místa, podle svědectví nálezů z Divák, někdy na přelomu 7. a 8. století (Unger 1989). Charakter osídlení v dalším období (střední době hradištní datované od přelomu 8. a 9. století do roku 950) je známo již podstatně lépe, a to především díky změně pohřebního ritu, když Slované přešli od pohřbívání žehem k pohřbívání nespálených těl. Na základě hrobového inventáře lze usuzovat na existenci osídlení jak v první, tak i v druhé polovině 9. století až do počátku 10. století. Není pochyby o tom, že zánik Velkomoravské říše na počátku 10. století znamenal podstatný zásah do struktury společnosti. Archeologicky zjištěnou situaci v Divákách lze interpretovat tak, že počátkem 10. století, v souvislosti se zánikem mocenských struktur, došlo také k zániku osídlení, což trvalo až do dvacátých let 11. století. Obyvatelé zde bez vojenské ochrany zřejmě nemohli žít a věnovat se zemědělství, ale byli nuceni sídliště opustit. Jakým způsobem se to stalo a kam se obyvatelé přesunuli, zůstává zatím otevřenou otázkou. Nová sídlištní aktivita, kterou by bylo možno označit jako kolonizaci, pak byla spojena s obsazením Moravy knížaty Oldřichem a Břetislavem právě ve dvacátých letech 11. století. Tato činnost souvisela, na rozdíl od kořistnického způsobu získávání prostředků, s nutností využívat domácí pracovní i přírodní zdroje od počátku 11. století, která je patrná, s fázovým posunem, také v Polsku a Uhrách (Žemlička 2010, 570). Do této doby lze datovat i obnovení sídliště v Divákách a s ním souvisejícího pohřebiště, které využilo místo staršího pohřebiště, zřejmě více než sto let opuštěného. K pohřbívání však byla využita jen menší plocha s preferencí severní strany ostrožny. Konec pohřbívání na diváckém pohřebišti lze datovat podle mincí do posledního desetiletí 11. století a souvisí s hlubší christianizací přemyslovského státu a počátky farní organizace, která se odrazila v opatřeních zachycených v Kosmově kronice k roku 1092 (Klápštitě 2006, 193; Štefan – Varadzin 2007; Unger 2012). „Zákaz pohřbů, jež se děly v lesích a na polích“, byl – na rozdíl od snahy Břetislava I. formulované v Hnězdně v souvislosti s translací těla biskupa Vojtěcha roku 1039 – zřejmě velmi účinný, protože mince ražené ve 12. století se na Moravě nacházejí jen u kostelních hřbitovů. Potom od 12. sto-

letí obyvatelé povodí Harasky pohřbívali na místech plně kontrolovaných církví. Již v této době musely být vytyčeny církví posvěcené areály, patrně i s dřevěnými stavbami, z nichž se postupně vyvinuly farní kostely s právem křtu a pohřbu.

Práce vznikla s podporou grantového úkolu GAČR č. 404/08/0657 „Mikroregion Haraska v době hradištní (7.–12. století)“.

Literatura

- Černý, V. 1995: Význam tafonomických procesů při studiu pohřebního ritu, *Archeologické rozhledy* XXXVII, 301–313.
- Dočkalová, M. 2004: Tafonomické aspekty v osteologické archeologii. In: Hašek, V. – Nekuda, R. – Ruttkay, M. (eds.), *Ve službách archeologie V*. Brno, 214–222.
- Dostál, B. 1966: Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Brno.
- Galuška, L. 2004: Velkomoravské hroby revenantů ze Starého Města. In: Fusek, G. (ed.), *Zborník na počesť Dariny Bialekovej*. Nitra, 81–90.
- Hanuliak, M. 2004: Velkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9. – 10. storočí na území Slovenska. Nitra.
- Klanica, Z. 2006: Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště. Díl II. Katalog (Nechvalín, Prušánky. Vier slawische Nekropolen. Teil II. Katalog). *Spisy Archeologického ústavu AV ČR* Brno 28. Brno.
- Klápště, J. 2006: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.
- Krumphanzlová, Z. 1961: K otázce vampyrismu na slovanských pohřebištích, *Památky archeologické* LII, 544–549.
- Krumphanzlová, Z. 1971: Počátky křesťanství v Čechách ve světle archeologických pramenů, *Památky archeologické* LXII, 406–456.
- Krumphanzlová, Z. 1990: Svědectví náboženského synkretismu na pohřebištích doby hradištní v Čechách, *Archeologické rozhledy* XLII, 362–368.
- Marešová, K. 1983: Uherské Hradiště-Sady. Slovanské pohřebiště na Horních Kotvicích. Brno – Uherské Hradiště.
- Měřínský, Z. 1984: Sídlištní objekty, jámy, kúlové jamky a žlábky prozkoumané při výzkumu velkomoravského pohřebiště u Velkých Bílovic (okr. Břeclav), *Archaeologia historica* 9, 39–64.
- Měřínský, Z. 1985: Velkomoravské kostrové pohřebiště ve Velkých Bílovicích. K problematice venkovských pohřebišť 9. – 10. stol. na Moravě. Praha.
- Mořkovský, T. 2009: Šestá etapa školního antropologicko-archeologického výzkumu slovanského pohřebiště v Divákách. In: Dresler, P. – Měřínský, Z. (eds.), *Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Sborník příspěvků přednesených na pracovním setkání Archeologie doby hradištní ve dnech 24. – 26. 4. 2006*. Brno, 73–81.
- Podborský, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů. Brno.
- Prokeš, L. 2007: Posmrtné změny a jejich význam při interpretaci pohřebního ritu (ke vztahu mezi archeologií a forenzními vědami). *Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana, Supplementum* 1. Brno.
- Přichystalová, R. 2008: Ženy a muži pochovaní na južnom predhradí hradiska Břeclav – Pohansko, *Acta archaeologica Opaviensia* 3, 157–176.
- Rejholcová, M. 1995: Pohrebisko v Čakajovciach (9. – 12. storočie). Analýza. Nitra.
- Sládek, V. – Kavánová, B. 2003: Statistické hodnocení taxonomických, osteoarcheologických a antropologických parametrů pohřebiště u 12. kostela v Mikulčicích. In: *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*. *Spisy Archeologického ústavu AV ČR* Brno 22. Brno, 435–459.

- Staňa, Č. 2006:* Velkomoravské pohřebiště v Rajhradě a Rajhradících. Katalog. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 29. Brno.
- Štefan, I. – Varadzin, L. 2007:* Počátky farní organizace v Čechách a na Moravě ve výpovědi archeologie. In: Hrdina, J. – Zilynská, B. (eds.), Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku. Praha, 33–54.
- Unger, J. 1989:* Počátky slovanského osídlení v povodí Harasky, okr. Břeclav, Acta Musei Moraviae, Scientiae Sociales LXXIV, 99–108.
- Unger, J. 2010:* Experimentální rekonstrukce upínání ostruhy z 9. století, Živá archeologie 11, 130–131.
- Unger, J. 2012:* Mladohradištní pohřebiště Diváky – Padělky za humny v povodí Harasky, Jižní Morava 48, 217–260.
- Žemlička, J. 2010:* Přemyslovská epocha optikou dneška. In: Ungerman, Š. – Přichystalová, R. – Šulc, M. – Krejsová J. (eds.), Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám. Praha, 569–580.

CHRISTLICHER UND VORCHRISTLICHER BESTATTUNGSRITUS AUF DEM MITTELBURGWALLZEITLICHEN GRÄBERFELD VON DIVÁKY, LANDKREIS BŘECLAV

Mit der Problematik der Christianisierung der Slawen und deren Auswirkungen im Bestattungsritus befassten sich mehrere Autoren. Die grundlegenden, bis 2006 vorhandenen Erkenntnisse dazu fasste V. Podborský (2006, 542–549) zusammen. Neuere archäologische Forschungen bestätigten, bzw. ergänzen die festgestellten Ergebnisse. In Zusammenhang mit dem Christentum waren einige Merkmale des Bestattungsritus, vor allem die Einäscherung, gar nicht akzeptierbar. Auf andere, wie beispielsweise Beigaben in Form von Essen und Getränken, Bestattung außerhalb des geweihten Geländes rund um Kirchen, Ausräuchern der Gräber durch Laien oder Festmahle auf Gräberfeldern wurde hingegen im Bestattungsritus nach und nach verzichtet. Gewisse Gewohnheiten, wie z. B. der Charonspfennig (Obolus), sind von der Kirche in einem beschränkten Maße akzeptiert oder besser gesagt geduldet worden; und das Ausräuchern der Gräber durch einen Geistlichen hat sich als Bestandteil des Bestattungsritus eingebürgert. Ebenfalls auf dem Gräberfeld von Diváky verzeichnen wir etliche Änderungen im Bestattungsritus, die auf die schrittweise Christianisierung der ländlichen Bevölkerung zurückzuführen sind.

Das Gräberfeld von Diváky befindet sich auf einem undeutlichen, von SWW nach NNO verlaufenden Sporn. Ein Vergleich der Ausdehnung der Areale mit mittel- und jungburgwallzeitlichen Gräbern ergab, dass sich die in den besprochenen Zeitabschnitten genutzten Flächen größtenteils überdeckt hatten, im 11. Jahrhundert das Gräberfeld jedoch mehr nach Norden verlagert wurde (Abb. 1). Sowohl mittelburgwallzeitliche, als auch jungburgwallzeitliche Gräber weisen wesentliche Analogien bezüglich der dominierenden Ausrichtung des Schädels nach Südwesten auf, die derjenigen des Sporns entspricht.

Anhand des Fundguts und der archäologischen Periodisierung lassen sich die Gräber problemlos in mittel- und jungburgwallzeitliche einteilen. Zu dem mittelburgwallzeitlichen Inventar zählen Ohringe, Glasperlen, Sichel, Wetzstahle, Kugelknöpfe, Messer, Gürtelschnallen, eine Axt, Sporen, Pfeilspitzen, Spinnwirtel, keramische Gefäße und Eier. Die Grabfunde erlauben Rückschlüsse auf slawische Besiedlung sowohl in der ersten, als auch der zweiten Hälfte des 9. Jahrhunderts bis zum Anfang des 10. Jahrhunderts.

Als Belege des vorchristlichen Bestattungsritus auf dem Gräberfeld von Diváky in der Mittelburgwallzeit sind insbesondere die Spuren der einstigen Festmahle, Beisetzung ganzer Tierskelette als Beigaben, Ausräuchern der Gräber und ein weibliches Hockergrab am Rande des Gräberfeldes zu betrachten. Aus vielen Gräbern wurden Fragmente mittelburgwallzeitlicher Gefäße geborgen, die man wohl mit den anlässlich der Bestattung (bzw. nach dem Begräbnis) abgehaltenen Festmahlen

über den Gräbern der Verstorbenen in Verbindung bringen kann. Zeugnis über das Ausräuchern der Gräber liefern einerseits die erfassten Kohlestücke unterhalb des Skeletts (Grab 76, 121; Abb. 4, 5) und andererseits die unvollständig erhaltenen Gefäße, von denen einige Spuren des Brands aufweisen (Grab 39, 74, 144; Abb. 2, 3, 6).

Eine von dem obigen Bestattungsritus abweichende Bestattung stellt Grab 89 am südöstlichen Rand des Gräberfeldes dar (Abb. 7). Der Morphologie des Schädels zufolge handelt es sich um Skelettüberreste einer Frau; aus dem Grad der Abschürfungen auf den Zähnen kann darauf geschlossen werden, dass sie in einem Alter von 24–30 Jahren verstorben sein mag. Das Skelett weist keine pathologischen Veränderungen auf, nur auf der linken Seite des Unterkiefers gab es Karies, bzw. zwei davon beschädigte Zähne. An Grab 89 schloss auf der östlichen Seite eine Grube mit kreisförmigem Grundriss an (Nr. 93). Im oberen Teil der Verfüllung erfasste man in einer nicht anatomischen Lage ein beinahe gänzlich erhaltenes Skelett eines Schafes oder einer Ziege (Alter 1,5 bis 2 Jahre). Anhand des Fundguts (Keramik, Ohringe) kann das Grab als mittlungwallzeitlich (9. – Anfang des 10. Jahrhunderts) datiert werden; in denselben Zeitabschnitt ist auch die Grube mit dem Tierskelett zu stellen, die Bestandteil des Grabes ist. Diese Bestattung fällt durch ihre ungewöhnliche Lage am Rande des Gräberfeldes, die angezogenen unteren Extremitäten und die räumliche Nähe mit der Grube mit dem Tierskelett auf.

Belege für das Vorkommen der Gräber mit gewissen Anomalien im Bestattungsritus, bzw. mit ungewöhnlicher Beisetzung des Körpers gerade am Rande des Gräberfeldes liegen uns vor. Die gehockte Körperbestattung mit deutlich angezogenen Beinen (Hocker) wird üblicherweise als Abnormität gedeutet, die von einer Sonderstellung des Bestatteten in der Gesellschaft Zeugnis ablegt. Mit dem Beugen der unteren Extremitäten soll man die Verhinderung aktiver Bewegung beabsichtigt haben, die wohl noch durch Binden unterstrichen worden war. Es wird angenommen, dass es sich um Zauberer u. ä. gehandelt haben dürfte, deren Wiederkehr die Gemeinschaft verhindern wollte. Relativ oft finden sich in den mittlungwallzeitlichen Gräbern Knochen von Huhn, Schwein, Schaf, Kuh, Pferd und Hund, wobei am häufigsten die Hühnerknochen erscheinen, sodass die Vermutung nahe liegt, dass ihnen eine größere Bedeutung zukam. Die Grube (Durchmesser 100 cm und Tiefe 90 cm), die in Grab 90 auf dem Gräberfeld in Diváky aufgedeckt wurde, stellt jedoch eine Ausnahme dar. Diese Charakteristik trifft auch auf das fast vollständig erhaltene Schafs-, bzw. Ziegen-Skelett zu, das in einer abnormalen Lage auf der Oberfläche der Grube lag.

Viele Analogien zu der weiblichen Bestattung auf dem Gräberfeld in Diváky liegen uns aus dem Gräberfeld von Velké Bilovice vor (*Měřínský 1984; 1985*). Am Nordrand dieses Gräberfeldes erschien nach der Abtragung der Oberflächenschicht ein rechteckiger Grundriss, der wohl als Grabgrube gedeutet werden konnte. In ihrem südwestlichen Teil war ein Schacht mit ovalem Grundriss ausgehoben, der in Richtung zum Boden hin (der Schachtboden lag in einer Tiefe von 3 m) weiter wurde. In einer Tiefe von 210 cm, auf der Oberfläche einer schwarzen humoser Schicht, erfasste man ein menschliches Skelett unbestimmten Geschlechts in Hockerlage. Das Alter des Bestatteten wird auf 16 bis 18 Jahre geschätzt; dessen Schneidezähne waren zusammengewachsen (Zahnverschmelzung / Synodontie) mit überzähligen Zähnen. Etwas tiefer, jedoch immer noch im schwarzen humosen Boden, wurden 79 Knochen des Schafes gefunden. Bezugnehmend auf die Absenz jeglicher stratigraphischer Verbindung zwischen der rechteckigen Grube unter der Oberfläche und dem Schacht kann der Befund, ähnlich wie in Diváky, folgendermaßen interpretiert werden: ein Teil des Grabs wurde zum Ausheben der Grube, bzw. des Schachts genutzt, der in Velké Bilovice jedoch viel tiefer ausgeführt worden war. Nach partieller Zuschüttung der Grube gelangten in die ca. 50 cm starke schwarze humose Schicht die Schafsknochen, die wahrscheinlich während der Bestattungszeremonien konsumiert worden waren. Und auf die Oberfläche dieser Schicht hatte man dann den Körper des jungen Verstorbenen beigesetzt oder hingeworfen. In den höheren Abschnitten wurde die Grube dann mit braunem, humosem Lehm mit gelben sandigen Zwischenschichten zugeschüttet.

Trotz einiger Unterschiede treten gewisse Ähnlichkeiten mit der Frauenbestattung von Diváky auf. Bei beiden Bestattungen handelte es sich um relativ junge Individuen, die gewissermaßen aus der Gesellschaft ausgewiesen worden waren. Des Weiteren hatte man die Verstorbenen am Rande

des Gräberfeldes hingelegt, wobei dabei eine Grube ausgehoben und Schaf oder Ziege verzehrt worden waren. Unterschiede gibt es dann in der Tiefe der Grube sowie in der Art und Weise der Niederlegung des Körpers – in Diváky darf man die Bestattung als pietätvoll bezeichnen, in Velké Bílovice hingegen war der Körper ohne jedwede Beigaben einfach nur in die Grube hingeworfen worden. Am Skelett der bestatteten Frau in Diváky wurden keine Anomalien festgestellt, die ihre Sonderstellung in der Gesellschaft erklären würden. Sie zeichnete sich aber wohl durch gewisse physische oder geistige Eigenschaften aus, wegen derer man sie als Verstorbene für gefährlich hielt und im Zuge dessen bei ihrer Bestattung Sondermaßnahmen dagegen getroffen worden sein mussten. Obwohl die Aussagekraft des archäologisch untersuchten Befundes nur beschränkt ist, lässt sich daraus manches von dem geistlichen Leben der Menschen von damals ablesen. Eine genauere Interpretation erhoffen wir uns von weiteren Funden und Befunden.

Als kennzeichnendes Fundgut der jungburgwallzeitlichen Gräber gelten S-förmige Schläfenringe, Münzen, Fingerringe, Schnallen und Messer (*Unger 2012*). Es steht fest, dass sich der Untergang Großmährens zu Beginn des 10. Jahrhunderts verheerend auf die Verwaltung der Gemeinschaft auswirkte. Die archäologisch erfasste Befundsituation in Diváky interpretiert man als Ende der Besiedlung im Zuge des Zerfalls der Machtstrukturen zu Beginn des 10. Jahrhunderts, wobei dieser Prozess bis in die 20er Jahre des 11. Jahrhunderts hinein dauerte. Für die hiesige Einwohnerschaft war es unmöglich, hier ohne militärischen Schutz weiter zu leben und Landwirtschaft zu betreiben, und sie musste die Siedlung verlassen. Es bleibt nach wie vor offen, wie konkret es erfolgte und wo die Einwohner hingegangen waren. Eine neue Siedlungsaktivität, die man als Kolonisierung bezeichnen mag, setzte dann mit der Landnahme Mährens durch den Fürsten Oldřich und Břetislav gerade in den 20er Jahren des 11. Jahrhunderts ein. In diese Zeit lässt sich auch die Wiederherstellung der Siedlung in Diváky und des damit zusammenhängenden Gräberfeldes zeitlich stellen, wobei dazu das Gelände des älteren, mehr als 100 Jahre verlassenen Gräberfeldes genutzt wurde. Es ist aber auf einer kleineren Fläche bestattet worden, insbesondere dann im nördlichen Bereich des Bergvorsprungs. Den Münzfunden zufolge hört das Bestatten auf dem Gräberfeld von Diváky im letzten Jahrzehnt des 11. Jahrhunderts auf, was auf eine tiefere Christianisierung des Přemysliden-Staates und die Anfänge der Pfarrorganisation zurückzuführen ist (*Klápště 2006, 193; Štefan – Varadzin 2007; Unger 2012*).

Abb. 1. Diváky, Landkreis Břeclav. Das mittel- und jungburgwallzeitliche Gräberfeld. Strichpunktiertere Linie – Abgrenzung der untersuchten Fläche; punktierte Linie – Abgrenzung des mittelburgwallzeitlichen Gräberfeldes; durchgezogene Linie – Abgrenzung des jungburgwallzeitlichen Gräberfeldes; gestrichelte Linie – mögliche Überschneidung des mittel- und jungburgwallzeitlichen Gräberfeldes. Grab 89 mit Grube 93 liegen am meisten östlich entfernt.

Abb. 2. Diváky, Landkreis Břeclav. Teil eines Gefäßes aus Grab 39.

Abb. 3. Diváky, Landkreis Břeclav. Grab 74.

Abb. 4. Diváky, Landkreis Břeclav. Grab 76.

Abb. 5. Diváky, Landkreis Břeclav. Grab 121.

Abb. 6. Diváky, Landkreis Břeclav. Grab 144.

Abb. 7. Diváky, Landkreis Břeclav. Grab 89 mit Grube 93.

Prof. PhDr. Josef Unger, CSc.

Ústav antropologie

Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity

Kotlářská 2

611 37 Brno

unger@sci.muni.cz